

УДК 378.015.31.041:37.011.3-052

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2025-81-27-31>

ВАЛЕНТИНА ФРИЦЮК

<https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

valentyna.frytsiuk@vspu.edu.ua

професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ПЕДАГОГА: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ТА АКсіОЛОГІЧНИЙ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

У статті досліджено проблему професійного саморозвитку педагогів у контексті акмеологічного та аксіологічного методологічних підходів. Акцентовано увагу на безперервному самовдосконаленні як ключовій складовій сучасної педагогічної освіти. Розглянуто акмеологічний підхід, що зосереджується на досягненні педагогами професійних «вершин» через розвиток творчого та професійного потенціалу, і аксіологічний підхід, який наголошує на формуванні ціннісних орієнтацій, що стимулюють саморозвиток. Зроблено висновок, що інтеграція цих підходів у підготовку майбутніх педагогів сприяє їх готовності до безперервного професійного саморозвитку.

Ключові слова: професійний саморозвиток, майбутні педагоги, професійна підготовка, методологічні підходи, акмеологічний підхід, аксіологічний підхід.

VALENTYNA FRYTSIUK

<https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

valentyna.frytsiuk@vspu.edu.ua

Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management
of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi
State Pedagogical University
St. Ostrozhkogo, 32, Vinnytsia

PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF A TEACHER: ACMEOLOGICAL AND AXIOLOGICAL METHODOLOGICAL APPROACHES

The article addresses the issue of teachers' professional self-development as one of the key trends in modern higher pedagogical education. It examines the acmeological and axiological methodological approaches to forming the readiness of future teachers for continuous professional self-improvement. The acmeological approach focuses on achieving the "peaks" of professional development through the formation of personal maturity, pedagogical mastery, and motivation for attaining the highest results in professional activities. Particular attention is given to the axiological approach, which emphasizes the role of values in shaping professional identity, motivation for self-realization, and awareness of the significance of professional self-development. The article highlights the importance of integrating these approaches into the training process of future teachers, which will contribute to their understanding of the value of continuous professional growth, the development of individual potential, and the formation of a competitive personality. The authors explore methodological guidelines and principles that can be applied in the system of pedagogical education to ensure effective professional preparation. It concludes that the integration of acmeological and axiological approaches not only enhances the quality of teachers' professional training but also fosters value-driven attitudes toward the process of professional self-development. This is a key factor in ensuring their successful performance in the context of modern societal demands.

Key words: professional self-development, future teachers, professional training, methodological approaches, acmeological approach, axiological approach.

Однією з основних тенденцій сучасної вищої педагогічної освіти є підготовка майбутніх фахівців до професійного саморозвитку, що є надзвичайно актуальним і відповідає потребам суспільства нашої країни. Цей процес регулюється низкою законодавчих актів, таких як Закони України «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти, Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») тощо. Одним із принципів цієї стратегії є безперервність освіти, що забезпечує можливість для постійного вдосконалення як загальноосвітньої, так і професійної підготовки, досягнення цілісності та наступності в навчанні та вихованні, а також перетворення освіти на безперервний процес протягом усього життя. Отже, метою вищої педагогічної освіти є не

лише здобуття майбутніми фахівцями фундаментальних професійних знань, а й розвиток у них готовності до подальшого професійного та особистісного саморозвитку, самореалізації.

Соціальне замовлення сучасного українського суспільства полягає в формуванні конкурентоспроможної особистості педагога, орієнтованого на безперервний саморозвиток і самовдосконалення. Тому важливим аспектом освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти є забезпечення відповідної підготовки майбутніх учителів і формування їх готовності до постійного професійного саморозвитку.

Вагомими в контексті дослідження є наукові розробки проблеми професійної підготовки вчителів, які всебічно висвітлено в працях О. Акімової [1], В. Андрущенко, В. Галузья [2], С. Гончаренка [3], Р. Гуревича, І. Зязюна, А. Коломієць [4], В. Кременя, Н. Лазаренко [5], В. Лугового, Н. Ничкало, В. Семиченко, С. Сисоєвої, В. Шахова [12] та ін. Теоретичною основою дослідження підготовки майбутніх учителів до професійного саморозвитку є положення: акмеологічного (С. Кузікова, Л. Рибалко та ін.); аксіологічного (С. Маслов, В. Франкл та ін.) та інших підходів. У працях вказаних науковців всебічно висвітлено різні аспекти підготовки майбутніх педагогів до професійного саморозвитку. Водночас, потребують більш ґрунтовного вивчення окремі методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя, зокрема, акмеологічний та аксіологічний.

Метою статті є уточнення окремих методологічних підходів, а саме, акмеологічного та аксіологічного, до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя у сучасній системі освіти.

Методологію розуміють як систему теоретичних знань, що слугують основними принципами наукового пізнання, а також визначають шляхи й засоби реалізації наукових досліджень. Характерною рисою методологічних принципів є їх здатність визначати базові наукові позиції.

Під час планування та проведення педагогічних досліджень необхідно враховувати методологічні принципи й конкретно-наукові форми їх реалізації, що відповідають теоретичній позиції дослідника. На цьому наголошує С. Гончаренко [3, с. 84]. Науковець виокремлює кілька рівнів методології. Перший рівень охоплює філософські знання, які включають філософські основи дослідження, його світоглядну функцію та загальнонаукові положення. Другий рівень – це загальнонаукова методологія, яка передбачає застосування системного, синергетичного, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів, а також аналіз етапів і елементів наукового дослідження, таких як гіпотеза, об'єкт і предмет дослідження, мета, завдання тощо. Третій рівень – конкретно-наукова методологія, яка включає методи, принципи й процедури, що використовуються у конкретній дисципліні, наприклад, у педагогіці [3, с. 88].

Зазначимо, що поняття «підхід» можна розглядати з двох аспектів. По-перше, як базовий принцип, початкову позицію чи ключове положення (наприклад, цілісний, комплексний, системний, синергетичний підходи). По-друге, як напрям дослідження об'єкта (наприклад, історичний, логічний, змістовий, формальний тощо).

У межах нашого дослідження «підхід» розглядається як вихідне положення для здійснення діяльності.

У сучасній педагогічній науці поряд із традиційними методологічними підходами, які стали основою досліджень у сфері гуманістичної педагогіки (особистісний, індивідуальний, диференційований, діяльнісний, аксіологічний, антропологічний, екзистенціальний, акмеологічний, контекстний, компетентнісний тощо), дедалі більшого значення набувають нові підходи. Серед них виділяються полісуб'єктний, креативний, медіологічний, семіотичний, герменевтичний, феноменологічний, цивілізаційний та холістичний підходи, які, за словами О. Отич, краще відповідають сучасним соціальним та освітнім викликам [7, с. 41].

Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного методологічного підходу до визначення поняття «саморозвиток». Його багатовимірність і різноманітність проявів демонструють складність та багатогранність цієї категорії.

У межах дослідження підготовка майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку базується на комплексі взаємопов'язаних наукових підходів. Розглянемо детальніше акмеологічний та аксіологічний підходи.

Професійний саморозвиток майбутніх педагогів, згідно з акмеологічним підходом (А. Деркач, С. Кузікова, Л. Рибалко та ін.), розглядається як процес формування особистості, спрямованої на досягнення найвищих професійних результатів.

«Саморозвиток» є ключовим поняттям акмеології – науки, що вивчає закономірності та шляхи особистісного й професійного вдосконалення. Сам термін «акме», який у перекладі з грецької означає «вершина» або «розквіт», підкреслює, що акмеологія зосереджується на можливостях досягнення людиною найвищих рівнів творчого та особистісного розвитку. Зрілість особистості, її так звана вершина або «акме», є багатовимірним станом, що охоплює тривалий період життя і демонструє ступінь реалізації людини як громадянина та фахівця у певній професійній сфері.

Високий професіоналізм особистості пов'язується не лише з розвитком здібностей, а й із глибокими знаннями в конкретній галузі, нестандартними професійними вміннями та здатністю ефективно виконувати свою діяльність. У дослідженні професіоналізм розглядається як високий рівень готовності до безперервного професійного саморозвитку.

«Акме» в професійному розвитку означає досягнення найвищих можливих рівнів фахових результатів на певному етапі професійної діяльності. Це проявляється у зрілості особистості як професіонала, сформованості її як суб'єкта професійної діяльності та комунікації, а також у розвитку різних видів професійної компетентності. Різні варіанти досягнення професійного «акме» демонструють зростання рівня професійної компетентності, що, на нашу думку, включає готовність до безперервного професійного самовдосконалення.

Основою акмеології як науки є ідеї про унікальність і цінність людського життя, а також здатність людини до творчості та самовдосконалення. Її предметом є визначення моментів і способів трансформації реального об'єкта з початкового стану до бажаного. Акмеологія досліджує процес розвитку особистості протягом усього життя, з особливим акцентом на період дорослості, і виявляє об'єктивні та суб'єктивні умови, що у взаємодії дозволяють людині максимально реалізувати себе як різнобічно розвинену, соціально активну особистість і висококваліфікованого фахівця. Основними аспектами акмеологічного підходу є віковий, освітній і професійний. У межах дослідження підготовки майбутніх педагогів до професійного саморозвитку ключову роль відіграє саме професійний аспект.

Акмеологія, як зазначає С. Кузікова, зближується з психологією розвитку, конкретизуючи поняття «розвиток» та його принципи. Ця конкретизація охоплює: розуміння розвитку як удосконалення, руху до зрілості й досягнення оптимального рівня; визнання суб'єктивного характеру розвитку; здійснення розвитку через вирішення суперечностей; врахування індивідуальності розвитку; розгляд розвитку як процесу, що триває протягом життя та реалізується в діяльності; співвідношення потенційного й актуального в розвитку особистості. Особлива увага приділяється виявленню прихованих, нереалізованих можливостей людини, порівнянню наявного стану із перспективним ідеалом [5, с. 29]. Погоджуючись із науковицею, можна стверджувати, що акмеологія уточнює й поняття «професійний саморозвиток».

З позиції акмеологічного підходу готовність майбутнього педагога до професійно-педагогічної самореалізації забезпечується розвитком процесів самості, стимулюванням досягнення акме, формуванням педагогічної майстерності та професіоналізму. Ці процеси активно розвиваються в межах професійної підготовки. Основною ідеєю теорії та методики професійної освіти є створення умов для розкриття внутрішнього потенціалу кожного здобувача, формування його позитивної «Я»-концепції в процесі опанування професійних навичок. Переведення резервного потенціалу з потенційного до актуального стану, досягнення особистісно-професійної зрілості, формування професіоналізму та стимулювання досягнення акме є основними орієнтирами для сучасної вищої школи [8, с. 1]. Ці завдання є особливо актуальними для підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного самовдосконалення.

Прагнення до самовдосконалення та самореалізації є не лише значущими цінностями, а й індикатором особистісної зрілості, що водночас є умовою її досягнення. Більше того, актуальна потреба в саморозвитку та самоактуалізації стає джерелом активного довголіття – не лише фізичного, а й соціального та особистісного. Виражене прагнення до саморозвитку тісно пов'язане з професійними досягненнями, здобуттям професійного «акме» і професійним довголіттям, що підтверджено експериментальними дослідженнями. Тому впровадження акмеологічного підходу в підготовку майбутніх педагогів сприятиме формуванню у них усвідомлення особистісного сенсу та значущості професійного саморозвитку.

На сьогодні активно формуються методологічні засади, концептуальні підходи й дослідницькі стратегії, а також розробляються практико-орієнтовані акмеологічні технології, спрямовані на професійний саморозвиток особистості. Їх інтеграція в освітній процес є необхідною умовою ефективної підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного самовдосконалення.

Таким чином, акмеологічний підхід є надзвичайно важливим у вивченні безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів [10; 11]. Використання акмеологічного підходу в підготовці педагогів допомагає усвідомити необхідність досягнення акме, формування педагогічної майстерності та професіоналізму, які базуються на принципах безперервного професійного саморозвитку.

Аксіологічний підхід передбачає врахування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів при виборі змісту, методів та форм їх підготовки до безперервного професійного саморозвитку. Цей підхід є невід'ємною частиною сучасної педагогіки, оскільки він спрямований на людину як найвищу цінність.

Основна сутність аксіологічного підходу полягає в орієнтації педагогічної діяльності на гуманістичний розвиток особистості. Згідно з цим підходом, кожен учасник педагогічного процесу є

активним ціннісно-мотивованим суб'єктом діяльності, а головним завданням є розкриття цінностей як сутнісних характеристик особистості.

Філософія розглядає аксіологію як науку про цінності, зокрема цінності освіти, яка включає систему значень, принципів, норм, ідеалів, що регулюють взаємодію в освітній сфері і формують відносини в структурі особистості. Аксіологія, як методологічна основа педагогіки, визначає систему педагогічного розуміння особистості, наголошуючи на цінності людського життя, виховання, навчання, педагогічної діяльності та освіти. У контексті нашого дослідження аксіологічний підхід акцентує увагу на цінності безперервного професійного саморозвитку для майбутньої професійної діяльності.

Підготовка майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку неможлива без звернення до цінностей і механізмів перетворення суспільних цінностей на особистісні. Саме цінності визначають змістову основу професійної освіти, перетворюючи її на процес розвитку та безперервного професійного самовдосконалення особистості.

Педагогічні цінності не виникають випадково; вони залежать від політичних та економічних відносин у суспільстві, що, у свою чергу, впливає і на педагогіку. Погоджуючись зі Н. Свещинською, можна стверджувати, що вибір певної цінності, в даному випадку професійного саморозвитку, формує у особистості довгостроковий план поведінки і визначає тривалу змістову перспективу її діяльності. Цінності визначають важливість явищ та предметів реальної дійсності й культури в контексті їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних груп і окремої особи. Ціннісні орієнтації – це стабільна система цінностей особистості, що проявляється в здатності суб'єкта до цілісного переживання й усвідомлення явищ, а також в здійсненні вибіркової оцінки. Отже, ціннісні орієнтації є внутрішнім компонентом свідомості й самосвідомості особистості [9].

Цінності особистості не можна сформувати лише через зміст навчального предмета чи дидактичні методи. Завдання педагога полягає не стільки в тому, щоб надати вихованцям конкретну систему цінностей, скільки в тому, щоб переконати їх у важливості самоформування цієї системи особистих цінностей і сприяти її активному відпрацюванню. Вважаємо, що важливим завданням є переконання майбутніх педагогів у необхідності самостійного формування системи особистих цінностей, де важливе місце займає безперервний професійний саморозвиток.

Сукупність особистісних і професійних цінностей визначає процес саморозвитку, впливаючи на його динаміку, і є центральним механізмом, що детермінує саморозвиток на всіх етапах особистісного й професійного становлення. Цінності особистості та професії визначають шляхи та способи саморозвитку, формуючи цілі та внутрішню програму його реалізації. Наявні у суб'єкта професійні та особистісні цінності визначають пріоритетні аспекти саморозвитку і перспективи змістовної діяльності.

Застосування аксіологічного підходу в підготовці студентів сприятиме формуванню їхніх ціннісних орієнтацій на безперервний професійний саморозвиток, усвідомленню ними власної самоцінності як майбутніх педагогів в умовах сучасного суспільства. Це також допоможе їм зрозуміти, як будувати свою професійну кар'єру, досягати мети в контексті безперервного професійного саморозвитку і забезпечити успіх у фаховій діяльності [10; 11].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що загальнофілософські й загальнонаукові методологічні орієнтири дослідження безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів пов'язані з орієнтацією, передусім, на такі наукові підходи:

- акмеологічний, що забезпечує підготовку до безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів як особистостей, орієнтованих на найвищі професійні досягнення; акмеологічний підхід спрямовується на дослідження чинників, умов, критеріїв якості фахової підготовки майбутніх учителів, обґрунтування педагогічних умов, що сприяють формуванню готовності майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку;
- аксіологічний – спонукає під час відбору змісту, методів, форм підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку враховувати ціннісні орієнтації майбутніх учителів; аксіологічний підхід розглядається в контексті задоволення професійних потреб майбутніх педагогів, усвідомлення ними цінностей, загальнолюдських і професійної педагогічної діяльності.

Наведені методологічні позиції виступають як фільтр для відбору та структурування загальнотеоретичних ідей, що формують концептуальну основу системи підготовки педагогів до постійного професійного саморозвитку.

Література

1. Акімова О. В. Формування творчого мислення майбутнього вчителя: Монографія. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. 340 с.
2. Галузяк В. М. Розвиток особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя: теорія і практика: монографія. Вінниця: Твори, 2021. 400 с.

3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : Методологічні поради молодим науковцям. К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.
4. Коломієць А. М. Особливості професійної підготовки вчителя на сучасному етапі розвитку суспільства. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2011. Випуск 33. С. 83–86.
5. Кузікова С. Б. Психологія саморозвитку : навч. посіб. Суми : МакДен, 2011. 149 с.
6. Лазаренко Н. І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2019. 365 с.
7. Отич О. М. Методологічні принципи наукового дослідження. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів, 2010. Вип. 76. С. 41–43.
8. Рибалко Л. С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя : автореф. ... д-ра пед. наук. Харків. 2008. 45 с.
9. Свещинська Н. В. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів засобами сучасної фортепіанної музики : автореф. ... дис. канд. пед. наук. Кіровоград, 2005. 20 с.
10. Фрицюк В. А. Методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього фахівця. *Вісник Вінницького політехнічного інституту.* 2017. № 6 (129). С. 107–114.
11. Фрицюк В. А., Вовк Л. П. Акмеологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія.* ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. Вип. 47. С. 68–72.
12. Шахов В. І., Шахов В. В. Особистісні детермінанти розвитку професійної самосвідомості в студентському віці. *Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх учителів: монографія / Акімова О. В., Галузяк В. М. [та ін.].* Вінниця: ТОВ «Нілан–ЛТД», 2016. С. 217–230.

References

1. Akimova, O. V. (2013). *Formuvannia tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia: Monohrafiia* [Formation of creative thinking of the future teacher: Monograph]. Vinnytsia: TOV firma "Planer". [in Ukrainian].
2. Frytsiuk, V. A. (2017). Metodolohichni pidkhody do vyvchennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnoho fakhivtsia [Methodological approaches to studying the problem of professional self-development of a future specialist]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, (6), 107–114. [in Ukrainian].
3. Frytsiuk, V. A., & Vovk, L. P. (2016). Akmeolohichni pidkhid do vyvchennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia [Acmeological approach to studying the problem of professional self-development of a future teacher]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohika i psykholohiia*, (47), 68–72. Vinnytsia: VDPU im. Mykhaila Kotsiubynskoho. [in Ukrainian].
4. Haluziak, V. M. (2021). *Rozvytok osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnoho vchytelia: Teoriia i praktyka: Monohrafiia* [Development of personal and professional maturity of the future teacher: Theory and practice: Monograph]. Vinnytsia: Tvory. [in Ukrainian].
5. Honcharenko, S. U. (2010). *Pedahohichni doslidzhennia: Metodolohichni porady molodym naukovtsiam* [Pedagogical research: Methodological advice for young scientists]. Kyiv–Vinnytsia: TOV firma "Planer". [in Ukrainian].
6. Kolomiiets, A. M. (2011). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky vchytelia na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Peculiarities of professional teacher training at the current stage of society's development]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia*, (33), 83–86. [in Ukrainian].
7. Kuzikova, S. B. (2011). *Psykhologhiia samorozvytku: Navchalnyi posibnyk* [Psychology of self-development: Textbook]. Sumy: MakDen. [in Ukrainian].
8. Lazarenko, N. I. (2019). *Profesiina pidhotovka vchyteliv u pedahohichnykh universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: Monohrafiia* [Professional training of teachers in pedagogical universities of Ukraine in the conditions of European integration: Monograph]. Vinnytsia: TOV "Druk plus". [in Ukrainian].
9. Otych, O. M. (2010). Metodolohichni pryntsyipy naukovo doslidzhennia [Methodological principles of scientific research]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*, (76), 41–43. [in Ukrainian].
10. Rybalko, L. S. (2008). *Akmeolohichni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia: Avtoreferat dysertatsii doktora pedahohichnykh nauk* [Acmeological principles of professional and pedagogical self-realization of a future teacher: Doctoral dissertation abstract]. Kharkiv. [in Ukrainian].
11. Sveshchynska, N. V. (2005). *Formuvannia tsinnisnykh oriientatsii maibutnykh uchyteliv zasobamy suchasnoi fortepianno muzyky: Avtoreferat dysertatsii kandidata pedahohichnykh nauk* [Formation of value orientations of future teachers through modern piano music: PhD dissertation abstract]. Kirovohrad. [in Ukrainian].
12. Shakhov, V. I., & Shakhov, V. V. (2016). Osobystisni determinanty rozvytku profesiinoi samosvidomosti v studentskomu vitsi [Personal determinants of the development of professional self-awareness in student age]. In Akimova, O. V., Haluziak, V. M., et al. *Rozvytok profesiino vazhlyvykh yakosteii u maibutnykh uchyteliv: Monohrafiia* (pp. 217–230). Vinnytsia: TOV "Nilan–LTD". [in Ukrainian].